

Det föränderliga begreppet om det sociala och den nya samhällsordningen

I diskussionerna under vår era upprepas till lust och leda talet om samhällsförändring som ständigt frambringar något nytt och förmodat gott, inför vilket det tidigare måste ge vika eller åtminstone rättas till. Vi lever i en global värld som är svår att förutse; med Graham Rooms (2008, 350) kärnfulla uttryck ”i en topografi av turbulenta landskap” som genom stigberoendets mekanismer påverkar allting överallt. Förändringsprocesser omformar oundvikligen hur såväl staters och samhällens som organisationers och individers socialt relaterade handlingsfält struktureras. Därför bör vi stanna upp för att även begrunda omformningen av det sociala liksom även av socialvården och mer allmänt socialpolitiken, som ger uttryck för detta administrativt och institutionellt.

Det är ofta typiskt för samhällsprognoser att man framför sinsemellan motsatta utvecklingsförlopp som man betraktar som gynnsamma respektive ogynnsamma. Socialsektorn ter sig som ett ypperligt område för granskning av sådana olika möjligheter, eller av ytterligheter som ofta snarast framställs som hotbilder. Å ena sidan verkar det som att det sociala och socialpolitiken i samhället urvattnas och tunnans ut. Som verksamhetssektor har socialvården kommit i kläm på grund av ekonomiska svårigheter, vilket gör att den framtid som kan urskiljas för branschen inger föga hopp. Å andra sidan anses utvecklingen oundvikligen medföra att branschen växer, sett till behovet av socialservice och därigenom av arbetskraft på området. Detta till följd av demografiska förändringar, såsom åldrande och selektiva flyttningsrörelser, liksom även av de ökande servicekraven. En bidragande orsak till det här är att de sociala problemen blir alltmer varierande och kontinuerligt byter skepnad, och att så kallade elaka problem uppstår (se t.ex. Pösö 2005, 4–6). De sociala faktorernas inverkan är känd också som en betydande risk för sjukdomsprevalensen, vilket betyder att det är centralt att förbättra de sociala förhållandena för att främja hälsan. En reform av social- och hälsovårdens servicestruktur medför dessutom stora förväntningar på allt mer avancerade och

effektiva tjänster inom socialsektorn. Utgående från dessa faktorer ter det sig som att det socialas betydelse visar sig på ett nytt sätt.

Med tanke på socialpolitiken och den sociala omsorgen är den stora frågan hur det sociala positionerar sig i den framtida samhällsutvecklingen. Vi lever i en ideologisk brytningstid, där allt i ljuset av den postmoderna verklighetsgestaltningen ses som föränderligt och flytande och där traditionella strukturer inte anses vara nödvändiga, utan snarare betraktas som stela och anses stå i vägen för den eftersträlvade förändringen. Alternativt förväntas de bilda anpassningsbara och flexibla nätverk, så att de kan leva och omformas alltefter sin tid. Varken kontinuiteter eller historien betraktas som viktiga för att förstå framtiden, utan världen anses ske här och nu, där varje stund alltid är ny. Då binds vi inte av tidigare uppfattningar om samhället, gemensamt uppnådda politiska konsensus, handlingssätt och sociala kontrakt eller anammade ideologiska värderingar.

Vi är på sätt och viss rådlösa när den stora berättelsen om industrialiseringen nått sitt slut och stabilitetens era nått vägs ände, och ingen ny samhällsordning eller nytt narrativ ännu kan gestaltas. Vi bedyrar vikten av förändring men förmår inte gestalta den. Det som präglar osäkerhetens tidevarv är att tidigare tänkesätt måste överges och företeelser omdefinieras. Varje tid frambringar sin egen förståelse av samhället och de begrepp som beskriver förståelsen. Vi kan tala om begreppens tidevarv. Också förståelsen av människans sociala existens och den övergripande bilden av välfärdens uppbyggnad förändras. Ett sätt på vilket förändringen visar sig är i hur begreppet om det sociala nått en vändpunkt och blivit otydligare.

Syftet med denna text är att spegla begreppet om det sociala och förändringstrycket på det, om än med kontinuiteterna i åtanke. Jag kommer i korthet att beskriva hur det sociala och socialpolitiken inskränkts och getts allt snävare ramar genom omformuleringar av den samhälleliga ordningen. Jag begrundar de ideologiska och administrativa förändringar som påverkar de här processerna, och för att exemplifiera detta vänder jag mig till ideologiska omformuleringar som i olika skeden dryftats i samband med social- och hälsovårdsreformen. Slutligen synliggör jag det socialas nytillkomna betydelse i samhälleliga processer (se Viinamäki & Pohjola 2016, 19–26).

Om begreppet det sociala

Begrepp är produkter av sin tid, och så som Mikko Mäntysaari och Tuija Kotiranta (2011, 23) konstaterar kan de också nötas ut och bli ålderdomliga. De formas genom samhällsliga diskussioner, omformuleras genom argument och kopplas på nya sätt till nya sammanhang. För att förstå vårt nu måste vi emellertid också känna till historien. Den kanske mest kända etymologiska undersökningen av det sociala är i Finland Eino Kuusis presentation i verket *Sosiaalipolitiikka I* (1931, 13). Enligt Kuusi har det finska ordet ”sosiali” sina rötter i de latinska orden socius (bundsförvant, kamrat) och societas (kompanjonskap, sammanslutning). Utgående från dessa betyder det sociala ”sådant som gäller människors samlevnad i ett samhälle där de står i förbund med varandra”. Det är också kopplat till människors beroende av varandra och till en tanke om inbördes stöd och hjälp. Begreppets innebörd är emellertid dubbel, eftersom det enligt Kuusi ibland används enbart om samhället, varvid det blir en motpol till att syna den enskilda individen och individens bästa. Då betyder ”det sociala” det samhällsliga och det som eftersträvar samhällets bästa. Kuusi betonar emellertid att begreppet vanligtvis innefattar specifikt ”den ömsesidiga solidariteten, den betydelse av ömsesidig hjälp som just ordet socius har” (se också Mäntysaari och Kotiranta 2011, 28).

Några årtionden senare konstaterar Armas Nieminen i sitt verk *Mitä on sosiaalipolitiikka?* (1955/1985, 39–42) att ordet social har flera nyanser. För det första betyder det i vidaste mening detsamma som samhällslig och är en motpol till det individuella – det vill säga ”allt som gäller människors gemensamma samlevnad, människan som samhällsvarelse eller som mottaglig för samhällets påverkan”. Då talar man till exempel om sociala fenomen, socialvetenskap, social ställning eller samhällets sociala struktur. Grundordet är här enligt Nieminen societas (kompanjonskap, band, gemenskap), som i sin tur utgår från ordet socius (stamfrände, bundsförvant, kamrat) (jfr Kuusi 1931). För det andra kan det sociala avse åtgärder som främjar samhällets bästa, till exempel sociala etik, fostran till socialitet, social natur eller ömsesidig social solidaritet. I den här betydelsen skulle socialpolitiken kunna förstås brett som samhällspolitik, eller aktiviteter som till helheten sett avser samhällets bästa.

För det tredje urskiljer Nieminen ett snävare begrepp, att stödja och hjälpa hjälpbehövande, lidande människor att tillgodose sina basbehov. Då talar man i hans beskrivning till exempel om sociala aspekter i motsats till ekonomi, om sociala rörelser, en kommuns sociala inrättningar, sociala hobbyer, social verksamhet vid industrianläggningar och inom kyrkan, liksom även om socialt arbete. Nieminen sammanfattar det sociala här som ”ungefär

detsamma som sociala aspekter”, det vill säga fokus på grupper eller individer som i någon mån behöver hjälp och stöd. Grundordet för denna förståelse är socius, som enligt Nieminen har samma rot som socialis (bundsförvant). Socialpolitiken definieras då som ”verksamhet i syfte att skapa en skälig levnadsstandard och trygga välfärden för de samhällsgrupper, familjer och individer som annars skulle hamna i en ohållbar situation”. Den fjärde förståelsen av det sociala är användningen av begreppet i detta avseende ”som en fackterm som avser det offentliga sociala verksamheten inom socialförvaltningen”, till exempel undanröjandet av sociala missförhållanden (se också Kotiranta & Mäntysaari 2008, 317–318).

Enligt en ordboksdefinition avser social i bred bemärkelse det som har att göra med samhället eller samhällslivet eller något som förekommer där, det samhälleliga. På individuell nivå betyder det välanpassad i samhället och lämpad för samhällsliv. Som aktivitet förstås det som något som eftersträvar det gemensamma bästa och hjälper människor (Aikio 1985, 574). I korthet handlar det sociala om samhälleliga och ömsesidiga relationer som människor etablerar (jfr Törrönen 2016), och som förverkligas på olika verksamhetsnivåer i samhällsordningen. Människan lever i samhället och är beroende av dess mekanismer, vilket betyder att det sociala i sin tur är oskiljaktigt förbundet med allt. Detta är samtidigt den utgångspunkt utifrån vilken samhällsrelationer kan gestaltas (Pohjola & Särkelä 2011, 299–300).

Samhällstillvändhet och tillhörighet, och därigenom även sociala aktiviteter, är arttypiska egenskaper hos människan. Det sociala är ett så grundligt drag i människors liv att den begreppsliga förtunningen i dagens debatter ter sig märklig, inte minst för att den strider mot vår verklighetsuppfattning. Människan är i grunden ett socialt djur. Det sociala är ett relationsbegrepp som beskriver vår relationalitet till andra människor, grupper och samhället, och samtidigt beskriver det den ömsesidiga växelverkan dessa inbegriper. Våra levnadsbanor kan gestaltas genom de samhällsförhållanden som frambringar våra generationserfarenheter och viktigaste upplevelser och som får oss att utvecklas. Vi bär med oss de historiska tilldragelser och sociala relationer som vi vuxit upp med och socialiserats in i. Människans samhällsförhållande går i två riktningar: människan finns i samhället och samhället i människan (Leppinen 2010). Å ena sidan lever och agerar människan i samhället, är en del av dess mekanismer – och samtidigt utövar samhället sitt inflytande över individen, hans historia och relationer, hans erfarenheter och meningsskapande. Ett levnadslopp är ett socialt fenomen. Därför är det oundgängligt att förstå det sociala i allt hjälparbete, och i ett bredare

perspektiv i all människorelaterade politik. I slutändan gäller ju all politik – skötseln av gemensamma angelägenheter – människan och hennes omgivning.

Urvattnat begrepp om det sociala

I olika skeden har försök gjorts att sätta punkt för den stora berättelsen om välfärdsstaten. I stället talar man om välfärdssamhället, välfärdsekonomi, välfärdspluralism och *welfare mix*, det vill säga ordpar som kombinerar hälsa med säkerhet eller välfärd. Välfärdspolitiken har formulerats i mycket vid bemärkelse, inkluderande olika samhällsverksamheter (Niemelä 2010), som omfattar såväl den traditionella socialpolitikens verksamheter som till exempel medborgaraktivitet, kulturpolitik, utbildningspolitik, miljöpolitik och regionalpolitik. Det sociala förekommer alltmer sällan i begreppsapparaten. Därför måste frågan ställas: var finns den sociala välfärden?

Även om de stora berättelserna verkar ha nått vägs ände, styrs vårt samhälle paradoxalt nog av skalekonomins tendens till det stora. Detta har visat sig såväl i diskussioner om kommun- och servicestrukturreformen som i riktlinjerna för utbildningspolitikens framtid: reformerna motiveras med storlek, eftersom det råder en tro på att enbart tillräcklig storlek och breda axlar kan bära det ansvar som servicesystemet medför. Som mått på storlek används befolkningsunderlag, storleken på åldersklasserna bland barn och unga, studentantalet eller antalet potentiella klienter i behov av någon viss tjänst. De faktiska kriterierna är emellertid pengar och de förutspådda utgiftsposterna för välfärdstjänsterna – något som i diskussionerna kläs i andra ord (Möttönen 2013; Meklin 2015). De begrepp som används är i själva verket ändå sociala storheter som beskriver samhällsgrupper, även om deras sociala karaktär skyls.

Vårt språk domineras av konkurrenskraft, ekonomisk bärkraft, effektivitet, produktivitet, genomslag och andra ekonomiskt betonade mål med en betydande plats i helheten av samhällsverksamheter. Den rena betoningen av ekonomin baserar sig emellertid på teorin om ett värde, varvid den inte förmår beakta samhällsverklighetens olika dimensioner tillräckligt. Ekonomiskt kapital är i slutändan bara en faktor av de former av kapital som fastställts som viktiga. Socialt och mänskligt kapital dök en gång i tiden upp i språkbruket, som då eftertryckligt gestaltade samhällelig aktivitet, men de åsidosattes synnerligen snabbt bland de dominerande begreppen.

Politiken har ekonomiserats i allt högre grad, trots att undersökningar har påvisat att socialt kapital står i tydlig relation till människors välbefinnande liksom även till deras utkomst. Ekonomin verkar ha lösgjort sig i ett separat verksamhetsområde som styr samhället, även om dess uppgift egentligen vore att fungera som verktyg för samhällsutveckling. Pekka Kuusi (1961, 41), som stakat ut linjerna för socialpolitiken i vår välfärdsstat, gestaltade i sitt verk *60-luvun sosiaalipolitiikka* samhällsrelationerna som oupplösligt förbundna med varandra: ”Men i själva verket är ekonomisk politik och socialpolitik ett och detsamma, en enhetlig och helhetsmässig samhällspolitik där ingen del kan lösgöras utan att helheten faller. Den nuvarande ekonomiska politiken är socialpolitik i vardande, och den nuvarande socialpolitiken är ekonomisk politik i vardande”. Slutsatsen av Kuusis analys baserar sig på teorin om kumulativ tillväxt och uppfattningen om betydelsen av mänskliga faktorer för ekonomisk framgång, varvid investeringar i socialpolitik stöder ekonomisk tillväxt (ibid., 47–65).

Detta stöds av otaliga undersökningar från olika perioder, och resultaten av dem kan sammanfattas i teorin om en positiv spiral (t.ex. Hagfors m.fl. 2011). ”Enligt teorin om positiva spiraler reducerar socialpolitiken ojämlikhet, den minskade ojämlikheten får det sociala kapitalet att öka, och det förstärkta sociala kapitalet ökar medborgarnas välfärd” (ibid., 112). I bästa fall bidrar ekonomin med investeringar för att den här positiva spiralen ska förverkligas. Så som Heikki Waris (1973, 351) konstaterar, har ”erfarenheten påvisat den positiva innebörd som effektiviserat skydd och ökad trygghet har också för samhällsekonomin”.

Om vi däremot går från samhällspolitik till den sociala arenan, där offentlig service produceras, kan en urvattning av det sociala skönjas. Tydligast framgår det av erosionen i begreppet socialpolitik. Ännu enligt Heikki Waris (1973) klassificering inkluderade socialpolitiken vid sidan om socialskyddspolitik även sysselsättningspolitik och bostadspolitik som separata områden, samt dessutom hälsovårds-, alkohol- och utbildningspolitik, som kallades specialområden. I förordet till den femte upplagan av klassikern i fråga, *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka*, konstaterar författaren (ibid.) hur det har varit ”nödvändigt att precisera och komplettera upplagorna betydligt, i och med att socialpolitikens olika områden utvecklats så snabbt under åren mellan upplagorna. Socialpolitiken har efter detta fortsatt att utvidgas och effektiveras alltmer”.

Också Armas Nieminen (1955/1985, 41) konstaterade på sin tid hur ”också betydelsen av det sociala har tenderat att breddas allteftersom socialpolitikens område och objekt har utvidgats”. Det sociala gavs formen av samhällligt paraplybegrepp, och samhällets grundläggande verksamheter förstods som ouplösligt förbundna med varandra. Ännu i det omfattande verket *Sosiaalipoliitikka 2017* (1992) över framtidsutsikterna i branschen, redigerat av Olavi Riihinen, inkluderar mångfalden av perspektiv på socialpolitiken till exempel inlägg om förändringarna i utbildningen, hälsopolitiken och boendefrågor.

När under de senaste två årtiondena som utvecklingen har vänt är något som inte lokaliserats historiskt eller synliggjorts. I och med splittringen i samhället har förståelsen av socialpolitiken emellertid gradvis krympt och blivit snävare, även om särskilt de centrala områdena social trygghet och socialservice har vuxit, med undantag för olika nedskärningar under perioder av recession. Flera specialområden inom socialpolitiken har avskiljts i separata policysektorer. I denna avknoppning har skalekonomin inte fungerat. De sektorer som frigjorts har obekymrat slukat en del av sina moderområden och gjort det socialas offentliga verksamhetsområde snävare. Därför har också socialpolitiska aktörer blivit tvungna att allvarligt begrunda sina verksamhetsfält. Rubriken på en publikation som getts ut under det nya årtusendet ställde följaktligen den kritiska frågan om socialpolitiken har gått vilse eller om den är något nytt på spåren (*Sosiaalipoliitikka – Hukassa vai uuden jäljillä?*, Palola & Karjalainen 2011).

Splittringen har medfört sektorisering och silotänkande, vilket samtidigt har gett upphov till verksamhetsmässiga och organisatoriska gränser. Dessa gränser har behövt sänkas genom krav på effektivare samarbete och att verksamhetsområdena ska återintegreras. Detta har också satts upp som mål för social- och hälsovårdsreformen. Hur skulle det vara om man gick från den splittring som skett till integrering genom att som underlag för förståelsen sammanställa en gemensam, övergripande socialpolitik? Då skulle fokus inte enbart ligga på att jämka samman social- och hälsovården, utan även utbildnings-, kultur-, ungdoms-, bostadspolitiken, likaså skulle även arbetskrafts-, närings- och miljöpolitik ingå.

Tydligast framgår förändringen mot en snävare socialpolitik av det faktum att hälso- och sjukvården separerats från det sociala, även om Juho Saari ännu 2010 konstaterade, i den publikation från riksdagens framtidskommitté som han var redaktör för, att ”socialpolitiken i Finland är ett begrepp som traditionellt även omfattar hälsopolitik” (Saari 2010, 30). Numera

verkar det däremot som om hälsovårdspolitiken, snarare än att fortfarande ses som en del av socialpolitiken, själv har utvecklats till ett samhälleligt styrande verksamhetsområde vid sidan om ekonomin. Hälsa och hälsofrämjande har blivit centrala mål vars betydelse alla aktörer godtar – hälsa är förvisso en ödesfråga för var och en av oss. Att ett specifikt policyprogram en gång gjordes upp för hälsofrämjande är något som vittnar om dess vikt. Satsningarna på hälsobranschens tjänster och arbete urskiljer sig på många sätt: de är tydligt organiserade i servicesystemet, och såväl yrkesutbildningen på området som kompetensstrukturerna på grundläggande och specialiserad nivå är etablerade – och de har redan länge övervakats noggrant med stöd av författningarna om yrkesutövande.

Samtidigt har den allt starkare expertmakten på hälsoområdet stärkt styrningen av andra samhälleliga verksamhetsområden. Den här utvecklingen, som går under namnet medikalisering, innefattar att alltfler livsområden granskas i ljuset av hälsobaserade tolkningar, och samtidigt att det krävs legitimiteten av medicinsk eller hälsovetenskaplig expertis när dessa livsområden ska dryftas. I fråga om gestaltningen av det sociala visar det här sig i ändringen av servicesystemets många praxis, men också till exempel i riktlinjerna för kommunreformen, där man talar om primärvården och det nära förbundna socialväsendets uppgifter (lagen om en kommun- och servicestrukturreform 169/2007), samt i fokuset på hälsa i diskussionerna kring reformen av social- och hälsovårdstjänsterna. Det sociala håller på att suddas ut i eller falla i skuggan av hälsan.

Det sociala har börjat försvinna allteftersom uttryck som ”välfärd och hälsa” blivit vanligare. Begreppen välfärd och välbefinnande inbegriper i sig hälsa, och allt oftare har de börjat användas om hälsoaspekter. Samtidigt undanskymts det faktum att sociala omständigheter är centrala faktorer för hälsan (Lehtonen m.fl. 2018). Till exempel är en svag socioekonomisk position, ogynnsamma boendeförhållanden, marginalisering, arbetslöshet, utkomstsvårigheter och ensamhet alla betydande belastningsfaktorer för hälsan. Åtgärder för att stödja den sociala välfärden och reducera social ojämlikhet är några av de bästa hälsofrämjande satsningarna, men detta påpekas numera mycket sällan. Enligt teorin om positiva spiraler främjar en fungerande socialpolitik och en gynnsam utveckling av det sociala kapitalet samtidigt också hälsan.

I dimensioneringen av dessa verksamhetsområden glömmar man emellertid ofta bort att socialvården, till arbetskraften sett, är ett större område än hälsovården inom servicesystemet.

Det täcker 9,5 procent (243 000 anställda) av den sysselsatta arbetskraften medan hälsovårdens andel är 7,3 procent (188 000 anställda). Sammanlagt sysselsätter social- och hälsovården 16,8 procent av arbetskraften i alla näringsgrenar (431 000 anställda; läget i slutet av 2019, FOS2020). Socialvården är den näst största näringsgrenen i Finland, efter industrin. Antalet anställda har dessutom förutspått öka mer än inom hälsovården. Ändå domineras social- och hälsovårdsdiskussionen enligt Pentti Meklin, vetenskaplig chef för Kommunförbundets ARTTU2-program, av hälsovården – detta även om kostnadsandelen för socialtjänsterna är betydande med 42 procent av alla social- och hälsovårdskostnader. Av kommunernas och samkommunernas samtliga utgifter är nettokostnaderna för socialvård nästan lika stora som kostnaderna för den omtalade specialistsjukvården, och två gånger större än kostnaderna för primärvården (kostnaderna för socialvården är 6,7 miljarder, för den specialiserade sjukvården 6,9 miljarder och för primärvården 3,3 miljarder euro. Situationen 2018; Regeringens proposition till riksdagen om inrättande av social- och hälsovårdslandskap och... 2020, 55).

Samtidigt snävas det sociala även in av pedagogiseringen av olika företeelser i människors liv. Snarare än att söka fästpunkter för det alltmer individualiserade samhället i stärkta sociala band och gemensamma strävanden, vänder man sig i ökande grad till medborgarnas personliga utveckling och styrning av beteendet i önskad riktning. Medborgarnas beteende betingas genom fostran, så som Nikolas Rose (1998) konstaterat. Det innebär att uppfostran utvidgas till att bli en lösning på alltfler företeelser i livet. Utöver gängse utbildning finns det till exempel alltfler föräldraskolor, utbildning i mellanmänniska relationer, hobbykolor och kurser för självkännedom eller utbildning i att möta känslor.

Också barndomen blir allt tidigare ett fält för utbildning. Ur ett socialt perspektiv har det inneburit en stor förändring av verksamhetsidén med dagvård att den omvandlats till småbarnspedagogik och förskola. Tidigare var dagvård en betydande socialtjänst som omfattade nästan alla kommuninvånare. Ofta har den stått för nästan hälften av kommunernas kostnader för socialförvaltning. Att den i form av småbarnspedagogik förts över till utbildningsväsendet är ett tecken på hur det samhälleliga tänkandet pedagogiserats. Förändringen har även präglat kampen om förhållandet mellan pedagogisk och social kompetens bland dem som jobbar med barn, något som framträder som en dispyt mellan småbarnspedagogers och socionomers ställning när det gäller uppgifter inom branschen. Barns utveckling handlar emellertid centralt om social utveckling, socialisering till

omgivningen och sociala sammanhang, och utveckling till mogna, ansvarsfulla samhällsmedlemmar.

Det sociala görs också snävare av juridiseringen av samhällets funktioner. Samtidigt som värderingar och moraluppfattningar blir mer pluralistiska, söks lösningarna på svåra frågor genom rättsskipning i stället för värdetolkningar – även om också rättsskipning i stor utsträckning baserar sig på tolkning av regelverk och situationer. Alltfler konflikter i vardagens sociala sammanhang hamnar i en rättssal, och klienter inom socialvården kan utträta sina ärenden med stöd av en advokat. Också särskild juridisk medlingsverksamhet har blivit vanligare. I sådan verksamhet sammanförs jurister, anställda inom socialbranschen och frivilliga. Omvänt betonas inte bara social expertis utan också juridisk socialrättsliga kunskaper i socialarbetares kompetens. Det viktiga är emellertid att människors sociala rättigheter och den sociala tolkningskontakten och etiska eftertänksamheten bevaras vid sidan om kunskaperna i juridik.

Det sociala verkar inte vara på modet om man ser till makrofenomenen i samhället, men detsamma verkar också gälla på meso- och mikronivå. Samhällsforskare vittnade länge om hur gemenskaper och gemenskapsanda har dött – även om dessa företeelser i själva verket har mått utmärkt. Bakgrunden var den alltmer individualiserade samhällsutvecklingens ideologiska uppkomst, där den centrala drivkraften anses vara självbestämmande individer som fattar beslut och håller koll på sina intressen. I egenskap av fria medborgare är de ideologiskt frigjorda från varandra, sina sociala band och sitt ansvar.

Samtidigt förekommer det extrema motstridigheter i dessa samhälleliga betoningar. Å ena sidan betonas en verklighetsuppfattning som utgår från och slutar i individerna, å andra sidan ges till exempel familjen en central roll som social institution och socialt sammanhang. Dessutom läggs vikt vid medborgarsamhällets organiserade, ömsesidiga organisationssamarbete och frivilligverksamhet som gynnar andra. Men också i bakgrunden till dessa sociala verksamhetsformer lyser det ofta igenom att man tillämpar förklaringsmodeller som fokuserar på privata mål och tillskriver individen ansvaret. Det sociala har i dagens tänkesätt allt svårare att finna sin plats i det som ursprungligen varit dess egna grundläggande institutioner, i familjen eller olika gemenskaper (Pohjola 2014, 98–106).

Ideologisk omvälvning och nya styrningsrelationer

Det handlar inte enbart om en begreppsförändring, utan om en process där den ideologiska verklighetsbilden och värderingarna i samhället förändras, något Ullrich Beck (1995, 14) slående beskriver som ett kattlikt smygande utvecklingsförlopp. Verkligheten produceras begreppsligt genom en omformulerad diskurs, förmedlat av retoriskt dekorerad styrning. Som exempel vänder jag mig till beredningen av social- och hälsovårdsreformen – som föll på sluttampen – under statsminister Juha Sipiläs regerings mandatperiod (2015–2019). I analogi med Donald Broadys (1981) begrepp om en dold läroplan, kan den anses ha innehållit en betydande ny ”dold förvaltningsplan”. Det som eftersträvades med reformen var att på kort tid förändra Finlands hela politiskt-administrativa system genom en ny förvaltningsstruktur, landskapsförvaltningen. Målet med reformen av social- och hälsovården blev här ett av medlen. Det strategiska handlings sättet var stark politisk och ideologisk styrning i stället för den traditionella förhandlingsbaserade samhällsordningen.

Den synligaste och samtidigt mest långtgående ideologiska förändringen handlade om att stärka marknadsorienteringen i samhället och att beskriva verksamheten med marknadens språk. Ideologin om marknadsanpassning byggde på kritiken av offentligt ansvar, vilken redan hade ventilerats i flera årtionden från och med 1980-talet (t.ex. Hirsch 1985). Offentlig verksamhet beskrevs endimensionellt i termer av byråkrati, ineffektivitet och undermålig kvalitet, utan forskningsresultat som skulle ha underbyggt dessa påståenden. I stället lanserades konkurrenskraftssamhället – en ekonomiskt styrd struktur där garanten för kvaliteten på servicemarknaden skulle utgöras av en mångproducentmodell i kombination med fri konkurrens. Marknaden påstods dessutom sporra den offentliga serviceproduktionen till att bli mer högklassig och kostnadseffektiv. Offentligt samhällsansvar skulle emellertid krävas för finansiering av servicemarknaden. Det handlade alltså inte om en egentlig marknad på ekonomiska villkor, utan i stor utsträckning om affärsverksamhet som skulle möjliggöras av staten – den offentliga finansiären.

Också marknadens begrepp om människan omformulerades. Aktören på servicemarknaden ansågs i enlighet med det nyliberala tänkandet vara den fria och väljande medborgaren som, utifrån sin valfrihet, skulle välja och vraka bland servicesystemets många producenter som en medveten och kompetent konsument. Drivkraften för förändringen föreslogs ligga i den allmänt accepterade idén om kundorientering – en idé som utgår från att

marknadsmekanismen styrs av individen. Tanken var då att konsumenterna genom sina val skulle reglera verksamheten på social- och hälsovårdsmarknaden och kvaliteten på tjänsterna. Uppfattningen om den rationella konsumenten baserade sig på den alltmer individualiserade och individualiserande (*personalisation*) styrningsideologin.

Samtidigt skulle social- och hälsovårdstjänsterna bli en del av ett samhälle som bygger på individuellt ansvar, där de fritt väljande medborgarna också ansvarar för följderna av sina val. Genomförandet antogs kräva mycket styrning och rådgivning. Trots det har inga krav ställts på anställning av socialarbetare till personalen vid social- och hälsocentraler som tillhandahåller tjänster på basnivå (Social- och hälsovårdsutskottets utkast till betänkande 6.11.2018, 39 §). Det sociala livets svåra frågor är föga lämpade för den fria marknaden, som fungerar på ekonomins villkor. Därför verkade de planerade social- och hälsocentralerna bli nästan renodlade hälsostationer, eller ännu snävare läkarstationer.

Frågor om fattigdom, ojämlikhet, utsatthet, diskriminering, arbetslöshet, långtidssjukdomar eller behov av flera tjänster samtidigt är svåra att anpassa till servicemarknadens intressen. Dessa väsentligen sociala faktorer och problemkomplex som, om de sammanfaller, ofta konstateras vara elakartade, påverkar emellertid eftertryckligt människors sociala välbefinnande och hälsa. Dessa antogs fortfarande kräva offentlig serviceproduktion som kunde bära ansvar för samordning av det sociala och det hälsomässiga och säkerställa smidiga servicekedjor. Det blev också en utmaning att bevara ett samhällskontrakt som tryggar grundbultarna i den finska välfärdsstaten – till exempel universalism, medborgarnas jämlikhet och jämställdhet och olika gruppers välfärd – i det planerade systemet. Hur medborgarnas grundlagsenliga grundläggande fri- och rättigheter och sociala rättigheter skulle tillgodoses på servicemarknaden var något som måste klargöras. Principerna om offentlig maktutövning skyddar de här rättigheterna, och även dessa principer måste analyseras omsorgsfullt (grundlagsutskottets utlåtande 22.2.2019; Liukko och Nykänen 2019).

Dessutom krävdes det nya styrningstekniker (Dean 1997) vid sidan om de traditionella metoderna för norm-, ekonomi-, resultat-, informations-, kunskaps-, utvecklings-, program-, avtals- och effektivitetsstyrning och andra styrmedel. Den planerade helheten med en mångproducentmodell för social- och hälsovårdstjänsterna handlade om en institutionell förändring i megaklass och skulle ha blivit en avtalsrättslig koloss. Dess legitimitet i såväl

medborgarnas som beslutsfattarnas ögon måste hanteras med olika styrningstekniker. Olika styrnings- och maktrelationer skapades till stöd för dessa.

Å ena sidan utnyttjades en form av styrning som åberopade konformitet, där acceptansen av någon påstått allmän åsikt anfördes, till exempel *"ingen har väl något emot valfrihet..."* eller *"alla finländare vill välja..."*. Å andra sidan bedyrades alternativlösheten också med en diskurs som framhöll att *"social- och hälsovårdstjänsterna måste förnyas..."*, *"pengarna räcker inte till för tjänsterna..."*. Ett övertalande styrningssätt tillämpades med hänvisning till att *"mycket arbete redan gjorts, reformen kan ju inte gärna börjas om från början i det här skedet..."* eller *"ingen reform är färdig genast, utan den måste omarbetas utifrån erfarenheterna av den..."*. Dessutom användes en selektiv retorik till stöd för styrningen, till exempel *"enligt undersökningar..."*, även om det i praktiken inte fanns undersökningar, eller generaliseringar såsom *"enligt erfarenheter i Sverige..."*. Också demokratin omdefinierades på ett nytt sätt genom påståenden om att *"beslutsfattandet kommer allt närmare..."*, i och med att det skulle överföras från kommunerna till landskapen, samt genom löften om ny och större delaktighet i tjänsterna.

Den ideologiska förändringen produceras också begreppsligt, genom att verkligheten ges en ny skepnad med hjälp av retorik. Det väsentliga är det som betonas, eller omvänt, det som åsidosätts i språkspelet. Till exempel talas det mycket om människors valfrihet, men de marknadsmekanismer som utövar sitt inflytande över människor lämnas därhän. I fråga om klientbilden verkar retoriken halta. En socialvårdsklient var någon som ofta formulerades i termer av kostnaderna för servicesystemet, och det talades mycket om klienter som utnyttjar många tjänster, i stället för att man i enlighet med idén om klientorientering (som var målet) skulle ha talat om människor som i sin livssituation behöver många typer av stöd. Det neutrala skulle ha varit att enbart tala om klienter – inte heller hälso- och sjukvårdens patienter har formulerats mer i detalj utifrån sina hjälpbehov.

I retoriken utnyttjas språket om mål som en imaginär verklighet och som lämpligen sockrade men tomma fraser om saker som inte specificeras närmare. Ett exempel är tron på att social- och hälsovårdsintegrationen, som satts upp som mål, skulle uppnås samtidigt som de planerade social- och hälsovårdscentralerna i praktiken höll på att bli läkarstationer. Enligt planen skulle enbart primärvården ha funnits vid centralerna, medan socialvården samt huvudsakligen även den specialiserade sjukvården skulle ha funnits på annat håll vid

landskapens affärsverk. Dessutom utnyttjas språket om löften, enligt vilket det *”nu byggs framtidens vardag...”, ”landskaps- och social- och hälsovårdsreformen är gärningar till gagn för vardagen i Finland, för jämlikhet och mot ökande ojämlikhet...”,* eller *”landskapsinvånarna får större möjligheter att göra sig hörda i frågor som gäller dem själva, deras anhöriga, deras vardag och deras miljö...”.*

Ur styrningssynpunkt dryftas sådana vanskliga aspekter som den sociala dimensionen knappt alls i språkbruket kring social- och hälsovårdsreformen. Det sociala framkommer i språkbruket enbart i prefixet till systembegreppet: social- och hälsovårdstjänster. Det som ligger i fokus är frågor om hälsa, såsom sjukhusens verksamhet och möjligheten att få vård och kunna uppsöka läkare. När det som omtalas i stället för servicesystemet är verksamhetens innehåll, blir begreppsparet välfärd och hälsa. Det centrala verksamhetsmålet för social- och hälsovårdsreformen formuleras i en proposition som skötsel av befolkningens välfärd och hälsa (RP 15/2017 rd, proposition till lag om ordnandet av social- och hälsovården, 1 §). Det sociala har uteblivit ur målet för reformen. Med tanke på precisionen skulle det vara bra att tala om social välfärd och hälsa genom att lyfta fram bägge sektorerna som likvärdiga och parallella. De stöder dessutom varandra, eftersom minskad social ojämlikhet och stöd för de sociala möjligheterna är åtgärder som effektivt främjar och upprätthåller hälsan. Människan är i första hand en social varelse. Därför måste man fråga sig varför social välfärd är ett begrepp som kringgås.

Nobelprisförfattaren Olga Tokarczuk (2019, 190–191) ger en rik beskrivning av hur ord och ting är oskiljaktigt sammanflätade med varandra. Det är något som måste begrundas när det sociala försvinner ur social- och hälsovårdspolitiken. I Tokarczuk analys: *”Det är ju så att orden och föremålen skapar ett symbiotiskt rum, precis som svampar och björkar. Orden växer på föremålen och först då når de innebördsmässigt sin fulla mognad och är färdiga att uttalas, när de växer i landskapet. Först kan man leka med dem som med ett moget äpple, känna doften av och smaka på dem, känna med tungan på ytan och sedan med en smäll klyva det på mitten för att undersöka dess genant saftiga inre. Sådana ord dör aldrig, eftersom de hela tiden förmår alstra nya betydelser, de växer utåt mot världen; så länge inte språket dör.”*

Det socialas frånvaro i social- och hälsovårdsreformen förvränger processen till en hälsovårdsreform. Det sociala kan inte införlivas i den, eftersom det inte ens finns något begrepp för det. Fenomen utan namn existerar ju som bekant inte. Det sociala och hälsan kan

inte heller integreras i det nya systemet, eftersom det sociala inte vidkänns som samhällsfråga och samhällsverksamhet. Det handlar inte enbart om tjänster, utan samtidigt om relationer, tänkesätt och information i den bakomliggande samhällsstyrningen.

Det har föreslagits att nedläggningen av Stakes (Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården, tidigare Socialstyrelsen) år 2009 och sammanslagningen med Folkhälsoinstitutet till en ny organisation med namnet Institutet för hälsa och välfärd (THL) lanserade en mer långtgående språklig förändring, där det sociala uttraderas och ersätts med välfärd (Mäntysaari & Kotiranta 2011, 45). Samtidigt placerades hälsan först i namnet. Det handlar framför allt om en förändring i tänkesättet och en omgestaltning av värderingarna, något som även namnändringarna återspeglar. Bakom omdöpningen av den nya organisationen finns en mer djupgående ideologisk förändring.

Det sociala har en egen normativ grund där värderingar, rättigheter, skyldigheter och dygder vägs mot varandra (Kotiranta och Mäntysaari 2008, 319). Armas Nieminen (1955/1985, 40) konstaterade redan tidigt hur betydelsen av ordet social kan betraktas som ”färgat av värderingar och etiska synpunkter”, varvid det används i betydelsen ”verksamhet som främjar samhällets intressen”. I det nyliberala marknadssamhället kan det vara svårt för sådant tänkande att få utrymme.

Det sociala som möjlighet

Att det sociala blivit allt snävare kan tydligt ses som en följd av den ovan beskrivna individualiseringen, ekonomiseringen, marknadsanpassningen, medikaliseringen, pedagogiseringen och juridiseringen av samhället (Viinamäki & Pohjola 2016, 13). Det sociala kan emellertid utöva sitt inflytande på många olika sätt och nivåer. Det centrala är främjandet av människors sociala välbefinnande. Social trygghet, socialservice, social omsorg och socialt arbete är konkreta verksamhetsområden i samhället, genom vilka det sociala välbefinnandet stärks. Att det sociala blomstrat upp på nytt framgår av att kännedomen om dessa områden och deras betydelse har ökat märkbart i samhället.

Att stödja det sociala välbefinnandet är emellertid inte enbart en socialpolitisk fråga, eftersom verksamheten inom alla samhällssektorer påverkar förutsättningarna för människors liv.

Socialt välbefinnande stöds både av utbildnings-, bostads, hälso- och sysselsättningspolitiken, som utvecklats till separata verksamhetsområden, och av andra branscher, såsom miljö- och samhällspolitiken eller framgångar inom handel, industri och andra näringsgrenar. Socialt välbefinnande är ett perspektiv som behövs i allt policyarbete.

För att det sociala ska kunna stärkas inom alla sektorer krävs det att socialt välbefinnande uppfattas som en förutsättning för samhälleligt hållbar utveckling. Då förstås det som ett investeringsobjekt, och inte på traditionellt sätt som en utgifts- eller kostnadspost som bör stramas åt (Urponen 2014). Välmående medborgare är samhällets viktigaste resurs. Paradoxalt nog betraktas inte satsningar på medborgarna som en investering i samhällsdebatten, utan som penningförbrukning (Pohjola & Särkelä 2011). Oro uttrycks för de ökande sociala utgifterna, men inte för otillräckligheten i de sociala investeringarna. Samhällets alla mekanismer är emellertid avsedda för människan. Av det politiska språkbruket får man bilden att det inte är människan, utan marknadskrafterna eller konkurrenskraften som är huvudaktören, eftersom man mest mår om att de senare ska nå framgångar. Frågan borde vändas: om målet med samhället inte är människors sociala välfärd, vad är då vårt mål?

I riksdagens framtidsutskotts publikation om framtidens vinnare – *Tulevaisuuden voittajat - Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa* (Saari 2010) – betonas det att ”strävan är att systematiskt framhålla välfärdens prioritet framför samhällspolitiken som allmänt mål”. Som ett av tre framtidsmål framhålls ökade sociala möjligheter. Enligt rekommendationen ”ska välfärdsstaten synas och förnyas med tanke på sociala investeringar och sociala möjligheter”. Uppfattningen är att tjänster är investeringar i mänskligt och socialt kapital, vilket betyder att de förbättrar förutsättningarna för individer och grupper (ibid. 13, 299, 302). Det sociala bygger på många lager, till exempel sociala rättigheter, särskilt socialt stöd, verksamhet inom socialpolitik och socialt arbete, skapandet av socialt kapital, social trygghet, stöd för sociala nätverk, samspel i sociala medier och social delaktighet liksom även av social inkludering i samhället. Det handlar om relationer.

Det sociala som begrepp används, som framgår av dessa få exempel, i hög och ökande grad. Vid sidan om ekologisk och ekonomisk hållbarhet har socialt hållbar utveckling vuxit starkt fram som en förutsättning för dessa. Också den Europeiska unionens i sig svaga socialpolitiska tänkande har stärkts med den nya sociala pelaren, och samhällsutvecklingen i olika länder har kunnat främjas genom stöd ur Europeiska socialfonden.

Också människor satsar i egenskap av samhällsaktörer på det sociala i sina liv. De utformar sin vardag, sina sociala relationer och sina band till andra människor. De ger och får socialt stöd och interagerar i sociala sammanhang i vardagen. Gemenskap är en stark manifestation av det sociala, den individualistiska ideologins invändningar till trots. Människor knyter band till familj, släkt, vänner, grannskap och boendegemenskaper och i sociala medier, hobbygrupper och arbetsgemenskaper eller grupper för ömsesidigt stöd, sociala rörelser och organisationer. Även om ensamhet har konstaterats bli ett allt större problem (Saari 2016), är det knappast någon som lever helt utan sociala band.

Människor söker själv social kontakt med varandra, något som bidrar till uppbyggnaden av social välfärd. Hur oersättligt socialt umgänge är i vardagen upptäcks vanligtvis i samband med krissituationer. Detta skedde också under undantagstillståndet i samband med den nyligen genomlevda pandemin, när människor tillråddes att undvika kontakt med andra på grund av smittorisken och nästan alla vanliga aktiviteter stängdes ner. Det allvarliga hotet mot hälsan gjorde åter människan synlig som en specifikt social aktör, vars välbefinnande förutsätter mångsidigt umgänge och gemenskap med andra människor. I fråga om äldre på vårdenheter betonades rätten att träffa anhöriga som livets grundval och en del av de grundläggande fri- och rättigheterna. Undantagssituationen bedömdes även få långvariga sociala följder – såsom ökad ojämlikhet, utkomstsvårigheter, skolavhopp bland unga, kriser i familjeförhållanden eller psykisk ohälsa och rusmedelsproblem – även om hotet mot hälsan i sig övervinns med tiden. Pandemin har på många sätt synliggjort förhållandena i den sociala livsmiljön och i samhället.

Det sociala är något som utöver den samhälleliga också hör intimt samman med den privata sfären, och inte enbart är offentlig politik – något som är viktigt att påminna sig om när det socialas mångfald lokaliseras. I vardagslivet får det sociala nya former vid sidan om de tidigare dimensionerna. Till exempel består nya gemenskaper, vid sidan om personligt umgänge, allt oftare av virtuella grupper för interaktion i sociala medier. De kan överbrygga avstånd och tid, och dessutom föra samman många människor samtidigt. Samtidigt påminner de om mångfalden i de sociala dimensionerna.

De nya umgängesformerna beskriver å sin sida gemenskapens livskraft och föränderlighet. De nya formerna av gemenskapande verkar vara aktiviteter som ökar bland människors

umgängesformer (Väyrynen m.fl. 2015). Även betydelsen av delaktighet och påverkan i gemenskaper betonas allt eftertryckligare i människors samhällsrelationer. Möjligheterna till gemenskap stöds dessutom inom ramen för det professionella hjälparbetet genom olika former av arbete för samhällsnätverk (t.ex. Roivainen m.fl. 2008). Att gemenskapsandan blivit starkare antyds av att det tros ha blivit vanligare att agera i gemenskaper och på så sätt ta på sig nya former av samhällsansvar.

Organiserad gemenskap företräds av mångformig och utbredd medborgaraktivitet. Detta är något som stöder aktivt medborgarskap och delaktighet, ökar det sociala kapitalet och kanaliserar en avsevärd del av människors gemenskapsbehov. Finland har karaktäriserats som organisationernas land: i föreningsregistret finns det över 100 000 föreningar, och omkring 75 procent av befolkningen är med i någon förening, många i flera samtidigt, och 40 procent av finländarna deltar i dessa förenings frivilligverksamhet (SOSTE 2020a). Det finns cirka 10 000 social- och hälsovårdsorganisationer, och uppskattningsvis jobbar en halv miljon medborgare som frivilliga i dessa (SOSTE 2020b). Verksamheten inom medborgarorganisationerna är en viktig arena för sociala sammanhang och den möjliggör sociala relationer, delaktighet, jämlikhet, frivilligverksamhet och arbete för gemensamma intressen. Dessa organisationer har dessutom en viktig roll i fråga om att påverka den sociala välfärdspolitiken.

Mot bakgrund av hur väldigt vanliga dessa företeelser är, är det paradoxalt att begreppet om det sociala i samhällsdebatten ekar så svagt. Ett flertal faktorer talar för att det sociala redan har uppväckts och fortsätter att växa sig starkare. För att återkomma till citatet ovan från Olga Tokarczuk (2019, 190–191), kan man konstatera att det sociala är ett ord som aldrig dör, eftersom det hela tiden förmår alstra nya betydelser. Till exempel det ökande antalet lokala samarbetsformer, omorganiseringen av arbete som samhällseliga och nätverkande relationer, det nyväckta intresset för nya sorters gemenskaper, de sociala mediernas utbredning och nyväckningen av frivilligverksamhet. Medvetenheten om det sociala kapitalets värde för hälsan och funktionsförmågan blir allt större. Dessutom finns kravet på delaktighet överallt i samhället, och att omsätta delaktigheten i praktiken handlar om en social process. Det som kan skönjas är en stor berättelse i görning, och den berättas socialt.

Sett till helheten är vårt samhälle med alla dess funktioner en mångfasetterad och komplicerad totalitet av system. Det kan kallas för ett föränderligt samhälle av inbördes relationer och

beroenden, ett samhälle där olika dimensioner är nära förbundna med varandra. Socialitet är en grundläggande mekanism i detta, och den visar sig såväl i individens band till sin omgivning och grupperns gemensamma göranden som i det organiserade medborgarsamhällets olika verksamhetsformer och det samhällspolitiska beslutsfattandet.

Litteratur

Aikio, Annukka (1985) Uusi sivistyssanakirja. Toisen painoksen uusintu Rauni

Vornanen. Helsinki: Otava.

Beck, Ulrich (1995) Poliittikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. I Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 11–82.

Broady, Donald (1981) Den dolda läroplanen. Järfälla: Symposion.

Dean, Mitchell (1997) Köyhyden hallinnoinnin genealogia. I Sakari

Hänninen & Jouko Karjalainen (red.) Biovallan kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 64–110.

Hagfors, Robert & Kajanoja, Jouko & Komu, Merja (2011) Sosiaalipoliittikka ja sosiaalinen kestävyys. I Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (red.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 112–127.

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om inrättande av välfärdsområden och om en reform av ordnandet av social- och hälsovården och räddningsväsendet samt till lämnande av underrättelse enligt artiklarna 12 och 13 i Europeiska stadgan om lokal självstyrelse (2020). Utkast till utlåtanden 15.6.2020. <https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/165db659-8cf1-49b4-b33d-c2cd7a4390bf/38bsaass-7f81-4639-b836-4cdbc1858c45/>

PROMEMORIA 20200615062911.pdf Senast hämtad den 20.7.2020. RP 15/2017 rd. Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om inrättande av landskap och om en reform av ordnandet av social- och hälsovården

samt till lämnande av underrättelse enligt artikel 12 och 13 i Europeiska stadgan om lokal självstyrelse. <https://www.eduskunta.fi/riksdagshandlingar/RP+15/2017>

Hirsch, Joachim (1985) Turvavaltio. ”Saksan malli” sen kriisi ja yhteiskunnalliset liikkeet. Tampere: Vastapaino.

Kotiranta, Tuija & Mäntysaari, Mikko (2008) Johtopäätöksiä ja jatkokeskustelun aiheita. I Petteri Niemi & Tuija Kotiranta (red.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia, 315–323.

Kuusi, Fino (1931) Sosialipolitiikka I. Kansantaloudellinen yhdistys. Porvoo: WSOY.

Kuusi, Pekka (1961) 60-luvun sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6. Porvoo: WSOY.

Lag om en kommun- och servicestrukturreform 169/2007.
<https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070169>

Lehtonen, Lasse & Hiilamo, Heikki & Erhola, Marina & Arajärvi, Pentti & Huttunen, Jussi & Kananoja, Aulikki & Kekomäki, Martti & Pohjola, Anneli & Tainio, Hanna & Lillrank, Paul & Saxell, Tanja & Silander, Katariina & Vartiainen, Pirkko (2018) Valinnanvapaus sote-uudistuksessa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 55 (1), 78–87. <https://doi.org/10.23990/sa.69227>

Leppiman, Anu (2010) Arjen elämyksiä: leiri- ja elämispohjainen Arkipäivät -perhepalvelu sosiaalisen kokemuksen tuottajana. Acta Universitatis Lapponiensis 182. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Liukko, Eeva & Nykänen, Eeva (2019) Sosiaalityön tulevaisuus — Sosiaalityö julkisena hallintotehtävänä. Raportteja ja muistioita 2019:47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Meklin, Pentti (2015) Sote-uudistus — mistä uudistuksen hyödyt syntyvät? ARTTU2-tutkimusohjelman julkaisusarja 3/2015.
<http://shop.kunnat.net/productdetails.php?p=3124>

Mäntysaari, Mikko & Kotiranta, Tuija (2011) Sosiaalinen sosiaalipolitiikan historiassa. I Tuija Kotiranta, Petteri Niemi & Raili Haaki (red.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 23–50.

Möttönen, Sakari (2013) Onko kunnalliselle sosiaalipolitiikalle tilaa rakenteiden muutoksessa? I Ulla Salonen-Soulié (red.) Kunnallisen sosiaalipolitiikan tila ja tulevaisuus. Haasteet opetukselle ja tutkimukselle. Helsinki: Huoltaja-säätiö, 4–15. http://www.huoltaja-saatio.fi/wp-content/uploads/2016/06/HuSa_Kunnallisen-sosiaalipolitiikan-tila-ja-tulevaisuus.pdf

Niemelä, Pauli (red.) (2010) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYpro.

Nieminen, Armas (1955/1985) Mitä on sosiaalipolitiikka? Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 4. Porvoo: WSOY.

Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (red.) (2011) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Grundlagsutskottets utlåtande 22.2.2019. GrUU 65/2018 rd: RP 15/2017 rd Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om inrättande av landskap och om en reform av ordnandet av social- och hälsovården samt RP 16/2018 rd Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om kundens valfrihet inom social- och hälsovården och till vissa lagar som har samband med den

https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/Lausunto/Sidor/GrUU_15+2018.aspx

Pohjola, Anneli (2014) Sosiaalisesti kestävä kehitys ja talous. I Riitta Särkelä, Aki Siltaniemi, Päivi Rouvinen-Wilenius, Heikki Parviainen & Eija Ahola (red.) Hyvinvointitalous. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry, 98–106. http://www.soste.fi/media/pdf/julkaisut/hyvinvointitalous_final.pdf

Pohjola, Anneli & Särkelä, Riitta (red.) (2011) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Pösö, Tarja (2005) Ilkeät ongelmat, hyvät käytännöt. FinSoc, sosiaalialan menetelmien arviointi 2005:2. Helsinki: Stakes, 4–6.

Riihinen, Olavi (red.) (1992) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Sitra 123. Helsinki: WSOY.

Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (red.) (2008) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus.

Room, Graham (2008) Social Policy in Europe: paradigms of change. *Journal of European Social Policy* 18 (4), 345–352.

Rose, Nikolas (1998) Vallan ja vapauden välissä: Hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. *Yhteisö ja käytöksen politiikka. Janus6* (1), 1–33.

Saari, Juho (red.) (2016) *Yksinäisten Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho (red.) (2010) *Tulevaisuuden voittajat — Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa*. Framtidsutskottets publikation 5/2010 Helsingfors: Riksdagens framtidsutskott. <https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/tuvj5+2010.pdf>

Social- och hälsovårdsutskottets utkast till betänkande (2018) Utkast till betänkande 6.11.2018 RP 16/2018 rd Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om kundens valfrihet inom social- och hälsovården och till vissa lagar som har samband med den. Opublicerat utkast.

SOSTE Suomen sosiaali- ja terveystyö ry (2020a) *Järjestöt ovat osallisuuden selkänöjä*. <https://www.soste.fi/kansalaisyhteiskunta/jarjestot-ovat-osallisuudenselkanoja> Senast hämtad 24.4.2020.

SOSTE Suomen sosiaali- ja terveystyö ry (2020b) *Sosiaali- ja terveystyöjärjestöt ovat kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan kenttä*. <https://www.soste.fi/sote-jarjestot/sosiaali-ja-terveysjarjestot-ovat-keskeinen-kansalais-ja-vapaaehtoistoiminnankentta> Senast hämtad 24.4.2020.

Finlands officiella statistik (FOS) (2020) *Arbetskraftsundersökning. Sysselsatta och löntagare i åldern 15–74 år och arbetade timmar för sysselsatta och löntagare efter näringsgren (TOL 2008), kvartalsuppgifter, 2005Q1-2020Q1*. Helsingfors:

Statistikcentralen.

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin__tym__tyti__vv/statfin_tyti_pxt_11ps.px/

Tokarczuk, Olga (2019) *Daghus, natthus*. [Stockholm:] Albert Bonniers förlag.

Törrönen, Maritta (2016) *Vastavuoroisuuden yhteisöllinen luonne*. I Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lunden, Petra Salovaara & Minna Veistilä (red.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 39–56.

Urponen, Kyösti (2014) *Sosiaalityö 'poliittisena taloustieteenä'*. I Riitta Särkelä, Aki Siltaniemi, Päivi Rouvinen-Wilenius, Heikki Parviainen & Eija Ahola (red.) *Hyvinvointitalous*. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry, 57–64. <http://www.soste.fi/media/pdf/julkaisut/hyvinvointiintaall.opudsf>

Viinamäki, Leena & Pohjola, Anneli (2016) *Tutkimus sosionomi (ylempi AMK) -tutkinnon suorittaneiden koulutus- ja työmarkkina-asemasta*. Julkaisuja sarja A. Tutkimukset 1/2016. Rovaniemi: Lapin ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-316-157-3>

Väyrynen, Sanna & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Ojaniemi, Pekka (red.) (2015) *Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä*. Kuopio: United Press Global.

Waris, Heikki (1973) *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipoliittikka*. Johdatus sosiaalipoliittikkaan. 5 uppl. Originalutgåva 1961. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5. Porvoo: WSOY.